

Пальченко А. А.,
старший викладач кафедри морського права
Одеського національного морського університету

Самойловська В. П.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри морського права
Одеського національного морського університету

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ В ТОРГОВЕЛЬНОМУ МОРЕПЛАВСТВІ УКРАЇНИ

Анотація. Розглядаються особливості застосування міжнародних договорів в національному торговельному мореплаванні України. Досліджуються форми взаємодії морського права України та міжнародних договорів в сучасному суспільстві. Дослідження основних проблем правового статусу міжнародних договорів України у законодавстві України, їх місця у системі джерел національного права. Аналізуються проблеми чинності міжнародних договорів, застосування їх при здійсненні торговельного мореплавання та місце в правовій системі держави. Основним і первинним елементом системи міжнародного права є міжнародна правова норма. Під міжнародною правовою нормою розуміється створене за угодою суб'єктів формально визначене правило, що регулює міждержавні відносини шляхом запровадження прав і обов'язків для таких суб'єктів і яке забезпечується юридичними механізмами. Міжнародний договір вважається універсальним джерелом, оскільки його юридична сила впливає із загального міжнародного права. В міжнародному праві держави і міждержавні організації посідають головне місце, оскільки міжнародне право походить від природи, виду та сутності суб'єктів міжнародного права. Міжнародне право служить інтересам і потребам вказаних суб'єктів, регулює відповідні суспільні відносини між ними, визначає їхній статус, права і обов'язки, оскільки на все це є воля відповідних суб'єктів міжнародного права. Правові відносини, що стосується укладення договорів і набрання ними чинності, є предметом права міжнародних договорів як частини міжнародного права і врегульовується нормами Віденської Конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Ключовим у цьому випадку є те, що ця група відносин стосується лише суб'єктів міжнародного права. Друга ж сфера правових відносин набагато складніша та проблемна, стосується безпосередньо дії міжнародного права для національного, форм та способів його застосування та вирішення конфліктів між нормами національного та міжнародного права. І саме ці проблеми є предметом правового регулювання національного права.

Key words: міжнародний договір, торговельне мореплавання, міжнародні організації, правовий статус.

Palchenko A. A., Samoilovska V. P. Features of the application of international agreements in the merchant navy of Ukraine

Abstract. Peculiarities of signing of international agreements in the national merchant shipping of Ukraine are considered. The forms of the interdependence of the maritime law of Ukraine and international agreements in the current situation are to be followed. The study of the main problems of the legal status of international treaties of Ukraine in the legislation of Ukraine, and its time in the system of national law. The problems of ceremoniousness of international agreements are analyzed, including their relation to the establishment of merchant shipping and space in the legal system of the state. The main and primary element of the system of international law is the international legal norm. Under the international legal norm, it is understood that a rule was formally established for the sake of the subjects, which regulates the international state in a way for the provision of rights and obligations for such subjects and as such is secured by legal mechanisms. The international agreement is respected by the universal term, the remains of this legal force emanate from the fundamental international law. In international law, powers and international state organizations sit on the smut, shards of the international right to walk in nature, in view of that essence of the subjects of international law. The international right to serve the interests and needs of the indicated subjects, regulating the state of affairs between them, declaring their status, rights and bindings, as for all purposes is the will of the subjects of international law. It is legally clear that the arrangement of agreements and the recruitment

of ceremonies by them is the subject of the law of international agreements as a part of international law and is regulated by the norms of the Vienna Convention on the Law of International Agreements of 1969. The key to this opinion is those that this group is worth less than the subjects of international law. The other sphere of legal opinion is richly folded and problematic, it is necessary to deal without intermediary dividing international law for national, forms and methods of its application and variance of conflicts between the norms of national and international law. The first problem is the subject of legal regulation of national law.

Key words: international agreement, trade navigation, international organizations, legal status.

Постановка проблеми. В ієрархії національного законодавства міжнародні договори посідають надзвичайно важливе значення у правовій системі сучасної держави та займають пріоритетне місце. Серед сучасних тенденцій можна виділити також надзвичайно тісний взаємозв'язок морського та міжнародного права, оскільки саме норми торговельного мореплавства визначають правовий статус міжнародних договорів у національному праві, їх юридичну силу та способи імплементації. Також значна частина міжнародних договорів стосується суспільних відносин, пов'язаних з використанням світового океану та морського дна. Тому дослідження та правовий аналіз проблем правового статусу міжнародних договорів України у системі джерел національного морського права України є надзвичайно актуальним.

Стан опрацювання проблематики. Особливий вклад у дослідження проблематики внесли такі видатні вчені: Сироїд Т. Л., Мицик В.В., Тетарчук І.В., Мельниченко Р. Г. та інші.

Мета – провести теоретичне дослідження проблематики впровадження Україною норм міжнародних договорів в норми торговельного мореплавства.

Виклад основного матеріалу. В існуючій правовій системі галузь міжнародного права розглядається як право держав, міждержавних організацій і в деяких випадках фізичних осіб, які мають міжнародну правосуб'єктність. В міжнародному праві держави і міждержавні організації посідають головне місце, оскільки міжнародне право походить від природи, виду та сутності суб'єктів міжнародного права. Міжнародне право служить інтересам і потребам вказаних суб'єктів, регулює відповідні суспільні відносини між ними, визначає їхній статус, права і обов'язки, оскільки на все це є воля відповідних суб'єктів міжнародного права.

Прийнято визначати, що міжнародне право є системою юридичних норм, які регулюю-

ють міжнародні відносини з метою забезпечення миру, прав людини і співробітництва, воно також є рішеннями і правовими засобами їх застосування, які були прийняті повноважними суб'єктами (державами, міждержавними організаціями та індивідами) для реалізації спільних інтересів [4, с. 25]. Міжнародне право має свій предмет (особливий вид соціальних відносин – міжнародні відносини, що мають міждержавний характер) та об'єкт (певні матеріальні і нематеріальні блага, з приводу яких виникають і розвиваються міжнародні відносини, які мають міждержавний характер), зокрема це такі об'єкти як природні ресурси, континентальний шельф, космічні об'єкти та інші. Основним і первинним елементом системи міжнародного права є міжнародна правова норма. Під міжнародною правовою нормою прийнято розуміти створене за угодою суб'єктів формально визначене правило, що регулює міждержавні відносини шляхом запровадження прав і обов'язків для таких суб'єктів і яке забезпечується юридичними механізмами охорони [4, с. 113]. Будь-яка група держав, навіть більшість держав не можуть створювати міжнародні правові норми, які стають обов'язковими для інших держав. Будь-яка узгоджена норма чи звичаєва міжнародна норма створюють об'єктивне право тільки для тих держав, які приймають участь в них або висловили з такою нормою явну чи мовчазну згоду. В Статуті ООН особливо вирізняється міжнародний договір як джерело міжнародного права [9]. Міжнародний договір є універсальним джерелом, оскільки його юридична сила випливає із загального міжнародного права. Міжнародний договір: Основним і первинним елементом системи міжнародного права є міжнародна правова норма. Під міжнародною правовою нормою прийнято розуміти створене за угодою суб'єктів формально визначене правило, що регулює міждержавні відносини шляхом запровадження прав і обов'язків для таких суб'єктів

і яке забезпечується юридичними механізмами охорони [4, с. 115]. Будь-яка група держав, навіть більшість держав не можуть створювати міжнародні правові норми, які стають обов'язковими для інших держав. Будь-яка узгоджена норма чи звичаєва міжнародна норма створюють об'єктивне право тільки для тих держав, які приймають участь в них або висловили з такою нормою явну чи мовчазну згоду. В Статуті ООН особливо вирізняється міжнародний договір як джерело міжнародного права [9]. Міжнародний договір є універсальним джерелом, оскільки його юридична сила впливає із загального міжнародного права.

Основним правовим актом, що регулює сферу права міжнародних договорів, є Віденська Конвенція про право міжнародних договорів від 1969 р. [2], учасником якої є і Україна. Конвенція містить основні положення щодо порядку укладення договорів і набрання ними чинності, додержання, застосування і тлумачення договорів, припинення і зупинення дії договорів. Згідно зі ст. 2 Конвенції, «договір» означає міжнародну угоду, укладену між державами у письмовій формі і регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох, пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретної назви. Основними ознаками такого договору є насамперед його форма – письмова, а також суб'єкти – держави. Ст. 3 Конвенції також визначає сферу застосування цієї Конвенції, відповідно до якої той факт, що ця Конвенція не застосовується до міжнародних угод, укладених між державами та іншими суб'єктами міжнародного права або між іншими суб'єктами міжнародного права, і до міжнародних угод не у письмовій формі, не зачіпає:

а) юридичної сили таких угод;

б) застосування до них будь-яких норм, викладених у цій Конвенції, під дію яких вони підпадали б на підставі міжнародного права, незалежно від цієї Конвенції;

в) застосування цієї Конвенції до відносин держав між собою у рамках міжнародних угод, учасниками яких є також інші суб'єкти міжнародного права.

Необхідно розуміти, що метою Конвенції було лише кодифікувати вже існуюче право між-

народних договорів, адже договори уклалися і до прийняття цієї Конвенції. Так, в Преамбулі Конвенції вказано, що «... вважаючи, що кодифікація і прогресивний розвиток права договорів, здійснені в цій Конвенції, сприятимуть досягненню вказаних у Статуті цілей Організації Об'єднаних Націй, а саме: підтриманню міжнародного миру і безпеки, розвиткові дружніх відносин між народами і здійсненню їх співробітництва один з одним...». Отже, Конвенція стала черговим етапом розвитку вже існуючого міжнародного права, і покликана передусім сприяти уніфікованому розумінню щодо правил укладення, дії та припинення міжнародних договорів. Однак вона є лише наслідком тих правил, принципів та звичаїв, що вже склалися до її укладення, – якби Конвенції не існувало, то засадничий принцип *pacta sunt servanda* аж ніяк не припинив би діяти. Важливо, що згідно зі ст. 3, той факт, що Конвенція не застосовується до міжнародних угод, укладених між іншими суб'єктами міжнародного права, ніж державами, не зачіпає їх юридичної сили. Держави хоч і є основними суб'єктами міжнародного права, проте не єдиними, і тому 21 березня 1986 р. була прийнята Віденська Конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями [2]. Перша сфера правових відносин, що стосується укладення договорів і набрання ними чинності, додержання, застосування і тлумачення договорів, припинення і зупинення дії договорів є предметом права міжнародних договорів як частини міжнародного права і врегульовується переважно саме нормами Віденської Конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Ключовим у цьому випадку є те, що ця група відносин стосується лише суб'єктів міжнародного права. Друга ж сфера правових відносин набагато складніша та проблемна, стосується безпосередньо дії міжнародного права для національного, форм та способів його застосування та вирішення конфліктів між нормами національного та міжнародного права. Основні засади дії міжнародного права в Україні містяться у нормах Конституції. Основним же правовим актом України, що покликаний врегулювати ці суспільні відносини, є Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. [7], який

встановлює порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України та законодавстві України. Сферою застосування закону, відповідно до ст. 1, виступають усі міжнародні договори, регульовані нормами міжнародного права і укладені відповідно до Конституції України та вимог цього закону.

Міжнародне морське право вважається особливою галуззю міжнародного права і є його невіддільною частиною. Загальні висновки щодо природи міжнародного права, його суб'єктів, елементів системи стосуються й цієї галузі міжнародного права. Міжнародне морське право як компонент системи міжнародного права підкорюється принципам міжнародного права як системоутворюючим засадам всієї системи міжнародного права. Суб'єктами міжнародного морського права є держави і міжнародні організації, які створені у відповідності до міжнародних угод, функцією яких є забезпечення механізмів державного і міжурядового співробітництва у вирішенні різних питань, які стосуються використання Світового океану – Міжнародна морська організація (ІМО), Міжнародна організація праці, Міжнародна організація морського супутникового зв'язку (ІNМАRSАТ), Конференція ООН по торгівлі і розвитку (UNСTAD) та інші. Предметом міжнародного морського права є суспільні міждержавні відносини, що виникають у зв'язку із використанням державами та міждержавними організаціями морів і океанів та їх ресурсів, а також міждержавна регламентація і встановлення правового статусу морських просторів. Виходячи із суб'єктного складу міжнародного морського права та сутності діяльності, міждержавні відносини на морі мають міжнародно-публічний характер.

Міжнародні договори, які укладаються у сфері використання державами відкритого моря, є джерелами міжнародного морського права. Міжнародний договір є формою існування міжнародних морських правових норм, поряд із цим є припустимим існування міжнародних морських звичаєвих норм. Міжнародний договір утворює для держав, які виявили

бажання зв'язати себе його нормами, відповідні права і обов'язки у відповідних сферах їх діяльності на морі, зокрема в мирній та війсьній діяльності.

Деякий час в публічній діяльності держав на морі використовувалися лише обмежені міжнародні морські звичаї, які мали публічний характер і визнавалися усіма державами. Серед таких принципів можна назвати наступні:

- а) принцип свободи відкритого моря;
- б) принцип суверенітету прибережної держави над своїм територіальним морем;
- в) право мирного проходу іноземних торговельних суден через територіальне море;
- г) свобода проходу через міжнародні протоки [5, с. 570].

Найважливішими були питання правового статусу морських суден під час ведення бойових дій на морі, у зв'язку із якими морські держави намагалися встановити деякі правила щодо ведення морської війни та поведження із торговельними та іншими невійськовими суднами (Женевська конвенція 1864 року; Конвенції про закони і звичаї війни 1899 і 1907 років; Конвенція про положення ворожих торговельних суден на початку воєнних дій 1907 року; Конвенція про перетворення торговельних суден у військові 1907 року тощо).

Наступними в сфері міжнародного публічного морського права були спроби регламентувати правовий статус деяких частин чи регіонів Світового океану (Декларація про визнання права на прапор за державами, які не мають морського узбережжя 1921 року; Конвенція стосовно забезпечення вільного плавання по Суецькому каналу 1888 року в т. д.). Та діяльність щодо безпеки і полегшення судноплавства (Міжнародна конвенція з охорони підводних телеграфних кабелів 1884 року; Міжнародні правила щодо попереджень зіткнення суден в морі 1889 року; Конвенція про звільнення госпітальних суден від портових і інших зборів 1904 року; Конвенція і статут про міжнародний режим морських портів 1923 року).

В подальшому міжнародне морське право продовжує свій розвиток як галузь публічного міжнародного права. Змінюються міжнародні морські договірні та звичаєві норми, виникають нові норми міжнародного морського права. Однак при цьому сутність останнього

не змінюється – основними суб'єктами міжнародного морського права залишаються держави і відповідні міждержавні (міжурядові) організації, предметом міжнародного морського права залишаються міждержавні відносини щодо регламентації морських і океанських просторів і щодо міждержавних відносин у користуванні просторами Світового океану, його дна та його ресурсів. З часом з'явилась необхідність урегулювання приватних відносин на морі, в яких приймають участь інші непублічні суб'єкти – суб'єкти внутрішнього національного права. З прийняттям Брюссельської конвенції для об'єднання деяких правил щодо зіткнення суден 1910 року та Брюссельської конвенції для об'єднання деяких правил стосовно надання допомоги й рятування на морі 1910 року, почався процес. Конвенція про зіткнення суден 1910 року містить основні положення майнової відповідальності при зіткненні суден. Вона поширюється на усі випадки зіткнення морських суден незалежно від того, в яких водах воно відбулося. Конвенція встановлює принцип відповідальності за вину у зіткненні одного судна чи обох суден. Підставою відповідальності є наявність встановленої вини у зіткненні, поки вина не доведена, жодне із суден не вважається винним. Тому норми КТМ України щодо відшкодування збитків від зіткнення суден засновані на положеннях Конвенції про зіткнення суден 1910 року. Конвенція про рятування 1910 року встановила обов'язок кожного судна прийти на допомогу іншому судну чи людині, які потрапили в небезпеку на морі. Конвенція встановила правила стосовно винагороди за надання допомоги і рятування суден і вантажів за умови позитивного результату.

Кожна держава в межах своєї національної територіальної юрисдикції на підставі державного суверенітету в особі відповідних органів має право встановлювати правила поведінки для осіб і суден, які приймають участь в торговельному мореплаванні. Так утворилися національні галузі морського права. Межі застосування національного морського права обмежуються юрисдикцією певної держави. Кожна держава може обмежити, заборонити, звужити чи поширити застосування на своїй території норм іноземного морського права.

Висновки. Кожна держава в межах своєї національної територіальної юрисдикції на підставі державного суверенітету в особі відповідних органів має право встановлювати правила поведінки для осіб і суден, які приймають участь в торговельному мореплаванні. Так утворилися національні галузі морського права. Межі застосування національного морського права обмежуються юрисдикцією певної держави. Кожна держава може обмежити, заборонити, звужити чи поширити застосування на своїй території норм іноземного морського права. З прийняттям і укладенням морських конвенцій держави чи не вперше відійшли від національного порядку регулювання праводносин на морі. Правила поведінки, які мають приватний характер, утворюються не однією державою, а групою держав. Норми міжнародного договору поширюються на усі території держав його учасниць.

Взаємодія законодавства України та міжнародних договорів відбувається у двох формах: 1) визначення правового статусу міжнародних договорів України, їх дії в українському праві (на основі норм Конституції України та ЗУ «Про міжнародні договори України»; 2) включення частини міжнародних договорів, що регулюють торгове мореплавання, до морського права України.

Міжнародні договори, які регулюють відносини на морі, складають певну систему і поділяються на певні групи за характером норм: міжнародні договори, в яких містяться норми щодо регламентації морських просторів і вод Світового океану, в яких закріплені основні політико-економічні права і свободи держав, юридичних і фізичних осіб на користування морем, його ресурсами та надрами, в яких знайшли вираження основні принципи стосовно безпеки мореплавання, захисту життя людини на морі та захисту морського середовища; міжнародні договори, які містять норми прямої дії приватного характеру, норми, які визначають правила поведінки, права і обов'язки суб'єктів внутрішнього права; міжнародні договори, які встановлюють адміністративно-правові правила щодо конструкції суден, безпеки мореплавання, захисту життя людини на морі та захисту морського середовища а також правила адміністративного контролю над мореплаванням з боку при-

бережної держави; міжнародні договори, в яких містяться правила підготовки і праці моряків, їх соціального захисту; міжнародні договори, які визначають особливості судової процедури за певними категоріями справ, тобто процесуальні норми чи окремі процесуальні інститути.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Міжнародний акт від 23.05.1969. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU69K01> (дата звернення: 15.12.2022).
3. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 року № 176/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-вр#Text> (дата звернення: 15.12.2022).
4. Мицик В.В. Міжнародне публічне право. Основи теорії : підручник. Том 1. Харків : «Право», 2021. 416 с.
5. Мицик В.В. Міжнародне публічне право. Основи галузі : підручник. Том 2. Харків : «Право», 2021. 624 с.
6. Пальченко А.А. Міжнародне морське право : навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання). Херсон : Олді+, 2022. 120 с.
7. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 2042-ІХ дата оновлення 15.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Texta> (дата звернення: 15.12.2022).
8. Про Міжнародну морську організацію : конвенція Міжнародної морської організації від 01.01.1982 р. №3938-ХІІ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_219#Text(дата звернення: 15.12.2022).
9. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Міжнародний акт від 26.06.1945 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.12.2022).